

Strategija izgradnje mira

Polazne osnove

Sadržaj:

Strategija izgradnje mira 3

Uvod 3

Normativni okvir Strategije izgradnje mira 4

Analiza postojećeg stanja i potrebe za Strategijom izgradnje mira 6

Cilj i predmet Strategije izgradnje mira 13

Pomirenje 14

Suočavanje s prošlošću 18

Mirovno obrazovanje 20

Mere za izgradnju mira 25

Pomirenje 25

Suočavanje s prošlošću 26

Mirovno obrazovanje 28

Praćenje sprovođenja i revizija Strategije 30

Strategija izgradnje mira

Uvod

Srbija je u procesu pridruživanja EU u statusu zemalja-kandidata. Taj proces se pretežno odvija kroz ispunjavanje formalnih standarda, donošenje zakona i prilagođavanje pravnog sistema zahtevima EU. Društvena transformacija bi morala da uključuje ne samo promenu političko-institucionalnog i ekonomskog sistema, već i promenu obrazaca ponašanja u svim društvenim sferama koji podržavaju nasilje i diskriminaciju i da pojača traženje alternativa za dominantne modele koji stvaraju konflikte i unutar društva i u okruženju. Iako se često dovode samo u vezu sa željom Srbije za članstvom u EU, dometi transformacije društva u Srbiji su ono što će određivati kvalitet života građana i građanki u Srbiji, i mogućnosti njenog daljeg društvenog razvoja.

Za Srbiju, posle svih ratova u kojima je direktno ili indirektno učestvovala izgradnja mira predstavlja prioritet, jer je održivi mir mnogo više od odsustva oružanog sukoba između zaraćenih strana. Izgradnja mira odnosi se na širok raspon aktivnosti čiji cilj su i smanjenje društvene nepravde, transformacija i rešavanje konflikta i stvaranje društva koje bi bilo osetljivo na prve pokazatelje mogućnosti eskalacije nasilja.

Izgradnja mira zbog toga ne treba da bude ostavljena entuzijazmu organizacija civilnog društva, već zahteva i angažovanje različitih nivoa zakonodavne i izvršne vlasti.

Sistemske rad na izgradnji mira bi se uredio donošenjem *Državne strategije za izgradnju mira*. Strategija bi obavezala državu Srbiju da deluje na procesima izgradnje mira, čime bi pokazala svoju usmerenost i opredeljenost za trajni mir.

Proces izrade Strategije izgradnje mira počeo je u avgustu 2010. godine, i u prvoj godini je urađeno oko 30 intervjua sa aktivistima/kinjama iz celog regiona bivše Jugoslavije, i nekoliko naučnih radnica iz Nemačke, koji imaju dugogodišnje iskustvo u radu na izgradnji mira i nenasilnoj razradi sukoba. Metodologija je osmišljena kao dvosmerni proces komunikacije, ljudi iz regije koji se bave mirom, i civilnog društva u Srbiji kao inicijatora Strategije, kako bi se putem javnih dijaloga došlo do sistemskih rešenja. Predlozi rešenja utvrđenih Strategijom naslanjaju se na:

- Međunarodne standarde i obaveze država u oblasti zaštite ljudskih prava
- Mišljenja učesnika/ca konsultativnog procesa za izradu Strategije izgradnje mira
- Postojeće kapacitete i sisteme u državi

Inicijativa za izradu i sprovođenje državne strategije za izgradnju mira se uz svoju odrednicu „državna“, naslanja i suštinski teži prekograničnoj saradnji i iako postoje razlike u društvenim kontekstima zemalja u regionu, istovremeno postoje i velike sličnosti, a situacija u svakoj od tih zemalja utiče na događaje i situaciju i u zemljama u okruženju.

Normativni okvir Strategije izgradnje mira

Strategija izgradnje mira polazi od Ustava Republike Srbije, koji definiše da je zabranjeno i kažnjivo svako izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti, pored toga od postojećih zakona i od ciljeva definisanih u strateškim dokumentima koje je donela Vlada Republike Srbije: **Rezolucija o pridruživanju Republike Srbije Evropskoj uniji** („Službeni glasnik RS“, broj 112/04) i **Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore EU – jun 2005**; **Nacionalna strategija za pridruživanje Srbije EU (2005)**; **Nacionalna strategija održivog razvoja Republike Srbije do 2017** („Službeni glasnik RS“, broj 55/05, 71/05-ispravka i 101/07); **Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji** („Službeni glasnik RS“, br. 1/2007); **Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2009. do 2015. godine** („Službeni glasnik RS“, broj 27115/09); **Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima** („Službeni glasnik RS“, broj 27/11); **Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina** („Službeni glasnik RS“, broj 19/2016); **Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2010–2015)** („Službeni glasnik RS“, broj 102/10), **Strateški okvir Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom Vlade Republike Srbije za period 2011–2014**; **Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2016. godine** („Službeni glasnik RS“, broj 75/2011); **Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije** („Službeni glasnik RS“, broj 88/09); **Strategija odbrane Republike Srbije** („Službeni glasnik RS“, broj 88/09); **Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina** („Službeni glasnik RS“, broj 72/2009); **Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja** („Službeni glasnik RS“, broj 72/2009 i 52/2011); **Zakon o javnom informisanju** („Službeni glasnik RS“, broj 43/2003, 61/2005, 71/2009, 89/2010 – odluka US i 41/2011 – odluka US); **Krivični zakonik** („Službeni glasnik RS“, broj 85/05, 88/05 – ispravka, 107/05 – ispravka, 72/09 i 111/09); **Zakon o zabrani diskriminacije** („Službeni glasnik RS“, br. 22/2009); **Zakon o ratifikaciji konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena** („Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br 11/81); **Zakon o ravnopravnosti polova** („Službeni glasnik RS“, broj 104/09); **Zakon o lokalnoj samoupravi** („Službeni glasnik RS“, broj 129/2007).

U izradi ove strategije pošlo se i od međunarodnih dokumenata s obzirom da Ustav Republike Srbije izričito propisuje da su opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni deo pravnog poretka Republike Srbije, kao i da se neposredno

primenjuju.¹ Polaznu osnovu za strategiju izgradnje mira čine sledeći međunarodni dokumenti: **Opšta deklaracija o pravima čoveka** (Službeni list FNRJ, 0/1948); **Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda** („Službeni list SCG – Međunarodni ugovori“, broj 9/03, 5/05 i 7/05 – ispravka); **Okvirna konvencija za zaštitu prava nacionalnih manjina** („Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, broj 6/98); **Deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima i odgovornostima pojedinaca, grupa i društvenih organa kojom se unapređuju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode** (2004); **Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena** („Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, broj 11/81); **Opcioni protokol uz Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena** („Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, broj 13/02); **Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima; Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima** („Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, broj 4/01); **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima** („Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, broj 7/71); **Milenijumski ciljevi razvoja UN, usvojeni na Milenijumskom samitu UN** (2000); **Rezolucija 1325 SB UN** (2000); **Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Savet Evrope, 1950, izmenjena u skladu sa Protokolom broj 11** („Službeni list SCG – Međunarodni ugovori“, broj 9/03, 5/05 i 7/05 – ispravka); **Deklaracija o jednakostima između žena i muškaraca kao fundamentalni kriterijum demokratije**, Savet Evrope (1997); **Povelja za evropsku bezbednost** (1999); **Univerzalna deklaracija o demokratiji** (1997); **Rezolucija 2025 Evropskog parlamenta „O učešću žena u mirnom rešavanju sukoba“** (2000); **Izveštaj o održivom razvoju Ujedinjenih nacija** (1994); **Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida** („Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, broj 16/78); **Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka** („Službeni glasnik FNRJ“, broj 2/50).

Koncept ljudske bezbednosti je zvanična paradigma OUN. Najširi normativni okvir za njegovu realizaciju su Milenijumski ciljevi razvoja (MCR). Milenijumski ciljevi razvoja predstavljaju platformu Programa za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP). Usvojila ih je 191 država (uključujući Srbiju i zemlje regiona). Za razliku od tradicionalnog koncepta bezbednosti kao domena vojske i policije, u fokusu ljudske bezbednosti je bezbednost pojedinca/ke. Centralno mesto bezbednosti postaje pitanje nejednakosti u dostupnosti resursa, nejednakosti u pristupu visokom obrazovanju, nejednakosti u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba i uživanju temeljnih ljudskih prava. Osnovne karakteristike koncepta ljudske bezbednosti:

- 1) Ljudi se nalaze u fokusu;
- 2) Ljudska bezbednost se posmatra kao univerzalni problem – pitanje koje je relevantno za ljude širom sveta, borba sa pretnjama koje su zajedničke za sve;
- 3) Komponente ljudske bezbednosti su uzajamno povezane i zavisne jedne od drugih – bezbednosne pretnje više nisu ograničene samo na okvire nacionalnih granica, već imaju implikacije i drugde;

1 Prema članu 16/ stav 2 Ustava Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 98/2006)

- 4) Lakše je obezbediti ljudsku bezbednost kroz preventivne mere, nego kroz kasniju intervenciju.

Analiza postojećeg stanja i potrebe za Strategijom izgradnje mira

Nedavnu istoriju Srbije obeležili su ratovi 1991-2001, razaranja tokom NATO bombardovanja, višegodišnje sankcije međunarodne zajednice, hiperinflacija i velike demografske promene usled ljudskih žrtava, priliva stotina hiljada izbeglica i raseljenih lica iz zemalja bivše Jugoslavije, i istovremeni odlazak mladih i obrazovanih ljudi iz zemlje.

Politička kriza i raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije imali su za posledicu šest međunarodnih i unutrašnjih oružanih sukoba – u Sloveniji (jun–jul 1991), Hrvatskoj (1991–95), Bosni i Hercegovini (1992–95), Kosovu (1998-99), Južnoj Srbiji (januar 2000 – maj 2001) i Makedoniji (februar–avgust 2001). I na područjima gde nije bilo oružanih sukoba dolazilo je do teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava (Sandžak i Vojvodina u Srbiji, Crna Gora). Sukobi su obeleženi teškim, sistematskim i masovnim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava. U sukobima je život izgubilo više od 130.000 osoba, među kojima je većina civila. Za više od 11.000 osoba se još uvek traga. Desetine hiljada ljudi su bili zatvoreni u logorima i sabirnim centrima, gde su preživeli torturu, seksualno nasilje, nečovečno postupanje i druge vidove nasilja i poniženja. Oko 4.5 miliona osoba je prisilno napustilo svoje domove. Sukobe su obeležila velika razaranja i pljačka privatne i društvene imovine, privrednih dobara, kulturnih i religijskih objekata i dr.

Iako postoje baze podataka o žrtvama kršenja međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnih standarda ljudskih prava koja su prikupile organizacije civilnog društva i institucije države, te baze najčešće nisu objedinjene i kompatibilne. Organizacije civilnog društva inicirale su formiranje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima koja je dobila podršku Republike Srbije kroz delegiranje predstavnika Predsednika Republike u radnoj grupi za izradu statuta Komisije.

U Srbiji se efekti globalnog ekonomskog modela na siromašna društva dodatno usložnjavaju, spajajući se sa realnošću Srbije kao posleratnog društva sa devastiranom ekonomijom i visokom nezaposlenošću, teškim nasleđem ratova i ratnih zločina, urušenim institucijama i korumpiranošću državnog aparata, rastakanjem zajednice i razaranjem i najosnovnije solidarnosti. Visoka autoritarnost, višegodišnja sistemski indukovana ksenofobija i netrpeljivost spram svake različitosti kombinuju se s nemogućnošću za najveći broj ljudi da zadovolje i osnovne potrebe. Društvene nejednakosti nisu samo ekonomske prirode, već se prepoznaju i u političkoj i kulturnoj sferi i najčešće su markirane nekim oblikom diskriminacije (etničke, verske, rodne, političke, prema seksualnim manjinama, osobama sa invaliditetom i slično). Može se govoriti o *socijalnoj*

*isključenost*² značajnog dela stanovništva. Za velike grupe građana/ki socijalna isključenost je trajno stanje. Raznovrsnost socijalno isključenih je velika, obuhvatajući različite starosne, rodne, etničke grupe, regione, nivoe obrazovanja. Mnogi/e od njih trpe višestruku deprivaciju³, nisko obrazovanje, nezaposlenost, siromaštvo i diskriminaciju u isto vreme.⁴

Brojni domaći i međunarodni izveštaji, dajući pregled o stanju ljudskih prava u Srbiji, pored jasno uočenog napretka, i dalje ističu diskriminaciju nad manjinama (posebno Romima i LGBT osobama), ograničavanje medijskih sloboda i slobode govora, nasilje nad ženama i decom, ugroženost branitelja i braniteljki ljudskih prava, korupciju u pravosuđu, izvršnoj i sudskoj grani vlasti, uključujući i policiju, neefikasna i dugotrajna suđenja i nedovoljan napredak u procesuiranju ratnih zločina pred nacionalnim sudom.⁵

Žrtve ratnih zločina i teških kršenja ljudskih prava nisu u dovoljnoj meri prepoznate kao posebna društvena kategorija i nisu predmet dovoljne brige institucija čime se njihov, ionako težak položaj, dodatno otežava.⁶

Kada su u pitanju direktni učesnici ratova (ratni veterani⁷), do danas nema pouzdanih evidencija koliko je ljudi iz Srbije učestvovalo u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije, kao ni podataka o broju poginulih i ranjenih iz oružanih formacija. Zvanični podaci do sada nisu

2 Socijalna isključenost se konceptualizuje kao nepriznavanje osnovnih prava ili kao onemogućavanje pristupa pravno-političkom sistemu koji je nužan za realizaciju tih prava. Prava koja proizlaze iz građanskog statusa važna su pretpostavka osiguranja zdravstvene zaštite, osnovnog obrazovanja ili materijalnog standarda. Efekat tržišta rada i raspoloživa materijalna dobra determinišu deficite u drugim područjima društvenog života. Koncept socijalne isključenosti je jedan od ključnih koncepata kako evropske, tako i domaće socijalne politike.

3 U sociološkom smislu, deprivacija obuhvata nejednak pristup društvenim dobrima. Siromaštvo je moguće pojmiti kao vid ili oblik deprivacije.

4 Videti: Slobodan Cvejić, „Izvori i ishodi siromaštva i socijalnog isključivanja u Srbiji“.

5 Videti na primer: Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2015. godinu; Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije, oktobar 2015; [Human Rights Watch/ World Report 2012: Serbia](#); [Country Reports on Human Rights Practices for 2011](#), United States Department of State; [Izveštaj Beogradskog centra za ljudska prava o stanju ljudskih prava i prava manjina u Srbiji za 2015 godinu](#).

6 Zbog opasnosti od stereotipiziranja žrtava rata i krutih socijalnih definicija žrtve rata kao osobe koja ima neke definisane karakteristike i uverenja, ovde će se koristiti određenje žrtve kao osoba koje su „individualno ili kolektivno pretrpele štetu, uključujući i fizičke ili mentalne povrede, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili znatno umanjeње njihovih temeljnih prava.“ Ova definicija uključuje i „članove uže porodice ili osobe izdržavane od žrtve ili osobe koje su pretrpele štetu pri pomaganju žrtvama u nevolji ili u sprečavanju viktimizacije“. (Prema [UNGA Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crimes and Abuse of Power](#). 1985. A/RES/40/34.)

7 Da se u javnosti pojam „veteran“ odnosi na učesnike ratova (i to prevashodno poslednjih ratova sa područja bivše Jugoslavije), može zaključiti kako iz naziva udruženja koje samostalno formiraju učesnici ratova, tako i iz upotrebe ovog termina u javnom govoru kada se govori o građanima, učesnicima ratova 90-ih na prostoru bivše Jugoslavije. U zakonskoj regulativi Srbije zvaničan naziv (ostao u upotrebi iz socijalističke Jugoslavije) za sve one koji su učestvovali u ratu ili oružanim akcijama jeste „borci“ (Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i članova njihovih porodica, Službeni glasnik SRS, br. 54/89 i Službeni glasnik RS, br. 137/04 od 24.12.2004). U aktuelnom Ustavu se po prvi put u odeljku o Socijalnoj zaštiti pominje kategorija „ratni veterani“, tako da se može reći da je ovaj pojam takođe u zvaničnoj upotrebi.

objavljeni, a izostaje organizovana i sistemska briga o onima koji su bili neposredni učesnici ratnih borbi. Prema nezvaničnim procenama u Srbiji postoji između 400.000 i 800.000 ratnih veterana.⁸ Problem ratnih veterana u Srbiji pominje se isključivo u incidentnim situacijama; van toga neposredni učesnici ratnih borbi su gotovo potpuno nevidljivi deo populacije. Problemi s kojima se suočavaju i dalje se ne tretiraju na nivou države, ne kao društveni problem, već kao ispoljavanja individualne patologije. Oni se kreću od medicinskih koji se odnose na posledice ranjavanja i zadobijanja fizičkih trauma i/ili invaliditeta do nemogućnosti adaptacije na mirnodopske uslove i ozbiljnih psihičkih teškoća i posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP).

Kada se ima u vidu uticaj medija i načina njihovog izveštavanja u oblikovanju javnog mnjenja sasvim je izvesno da mediji mogu ili doprineti procesima traganja za istinom i pomirenju, ili biti jedna od najvećih prepreka na ovom putu. Uz retke izuzetke, mediji u prethodnim decenijama su igrali neslavnu ulogu u podstrekavanju sukoba kroz demonizovanje „onih drugih“, prenošenje (i kreiranje) narativa o većitoj ugroženosti nacionalnog kolektiviteta i nacionalnom mučeništvu. Taj diskurs umnogome opstaje i danas. To je posebno vidljivo u izveštavanju o ratnim zločinima gde se medijsko izveštavanje najčešće prati etničku poddelu na „naše“ i „njihove“ žrtve, i „naše“ i „njihove zločince“. Odnos prema zločinima prevashodno je određen etničkim predznakom žrtava i zločinaca što rezultira s jedne strane, marginalizacijom i nevidljivošću činjenica o zločinima počinjenih nad onima koji se vide kao pripadnici i pripadnice neprijateljskog kolektiviteta, minimalizacijom njihove patnje i relativizacijom počinjenih zločina.⁹

Konstruktivno medijsko izveštavanje u kontekstu suočavanja s prošlošću, podrazumeva prevazilaženje uprošćenih crno-belih objašnjenja svojstvenih dominantnom nacionalističkom diskursu, otvaranje i pokretanje tema koje su tabuizirane u društvu (jer problematizuju taj diskurs), uključivanje činjenica koje mu nedostaju i kreiranje prostora za javni dijalog kroz uključivanje različitih perspektiva i kontekstualizacije događaja. Neophodno je i da perspektiva medija bude regionalna, jer su i ratovi imali regionalni kontekst i posledice su ono što danas oblikuje sudbinu celog regiona. A svaki od događaja u jednoj od zemalja po principu spojenih sudova, izaziva mnoštvo reakcija u ostalim delovima.

Sagledavanje ratnih okolnosti sa različitih aspekata, posebno sa aspekta suprotstavljenih mišljenja i unošenje izostavljenih i zapostavljenih dimenzija i činjenica, nužno je za otvaranje dijaloga o ratnoj prošlosti kao teme od javnog interesa. U tom procesu, važnu ulogu igraju organizacije civilnog društva, neformalne grupe i inicijative u regionu koje rade na polju suočavanja s prošlošću. Programi i aktivnosti su različiti i kreću se od dokumentovanja žrtava i ljudskih gubitaka, direktnog rada sa osobama sa iskustvom rata, predlaganja institucionalnih reformi i javnih politika, i monitoringa postojećih podizanja svesti javnosti uzrocima i posledicama rata, i uspostavljanju dijaloga o prošlosti.

8 Prema Beara V. i Miljanović P. „Gde si to bio, sine moj?“. 2006. Novi Sad: Društvo za zaštitu mentalnog zdravlja ratnih veterana i žrtava ratova 1991-1999. godine.

9 Videti više: Katarina Ristić, „Medijski diskursi o suđenjima za ratne zločine u Srbiji, 2003-2013“. 2014. Fond za humanitarno pravo.

Regionalni pristup u istraživanjima istorije odnosa među grupama na Balkanu i tumačenja o uzrocima, toku i posledicama rata, i načina na koji se ratovi pamte se čini izuzetno važnom zbog toga što su baš njihove različite interpretacije često igrale važnu ulogu u raspirivanju sukoba. Regionalni pristup u istraživanju je s jedne strane, prilika za tešnju saradnju samih istoričara i istoričarki, kao i istraživača/ca iz drugih naučnih disciplina koji se bave ovim pitanjima. A s druge, to je prostor otvaranja dijaloga o prošlosti i politikama sećanja, različitim interpretacijama istorijskih činjenica i unošenje izostavljenih i zapostavljenih dimenzija i činjenica, uz poštovanje standarda istorije kao nauke. To je način uspostavljanja dijaloga u kome je neophodno razgovarati i o uzorcima konflikta, a ne samo o njegovom ishodu.

Demokratska kultura podrazumeva građansku participaciju, spremnost građana/ki da se inicira i učestvuje u javnoj raspravi, nadzoru i kontroli mera i delovanja vlasti kao preuzimanje odgovornosti za posledice političkih odluka koje donose i sprovode političke i javne institucije. Unapređenje javnog dijaloga i demokratske kulture doprinosi kreiranju društva aktivnih građana/ki, koji/e preuzimaju i nose odgovornost za političke procese i rešavanje društvenih problema. U kontekstu izgradnje poverenja i prevazilaženja nasleđa 90-tih u regionu, to znači otvaranje prostora za dijalog i preispitivanje pojednostavljenih *lokalnih verzija* o uzrocima, toku i posledicama rata, i načina na koji se ratovi pamte.

Kao posledica ratova, stradanja i posleratnih politika, poraslo je nepoverenje među pripadnicima različitih etničkih grupa na Balkanu, što potvrđuju i rezultati istraživanja u navedenim državama. U Bosni i Hercegovini, međusobni odnosi tri konstitutivna naroda su složeni i tenzični.¹⁰ U Hrvatskoj, većini je neprihvatljivo da pripadnici manjina obavljaju čelne funkcije u hrvatskoj politici i ekonomiji. To ukazuje na visoku politizaciju etniciteta, jer čelne funkcije u politici i ekonomiji imaju strateški značaj u kontroli glavnih resursa u društvu. Imajući na umu da je legitimacijski obrazac hrvatske političke elite tokom devedesetih bio *oslobađanje od tuđinske vlasti*, ovo ukazuje da se hrvatski građani drugih nacionalnosti i dalje značajnim delom vide kao „strano telo“ sumnjive lojalnosti ili suviše *kulturno različiti*. Po neprihvatljivosti odmah nakon zauzimanja čelnih funkcija, sledi sklapanje braka s pripadnicima manjina. Po nepoželjnosti ističu se tri grupe: Srbi, Albanci i Romi.¹¹

U Srbiji, etnička distanca koja je naglo porasla pre i tokom ratnih zbivanja iz devedesetih, prvih godina u postpetooktobarskom periodu je, uz izvesne oscilacije, opadala. Od 2004. godine taj trend se prekida i dolazi do blagog, ali konstantnog porasta. Izražena je distanca prema Mađarima, Romima, Bošnjacima i Hrvatima. Približno trećina građana koji ne pripadaju ovim grupama ne bi želela da im oni budu komšije, a većina bi se protivila bračnoj vezi sa njima.

10 Hrvati podjednaku distancu ispoljavaju i prema Srbima i prema Bošnjacima. Bošnjaci pokazuju nešto veću distancu nego Hrvati, i to nešto više prema Srbima nego prema Hrvatima. Srbi ispoljavaju značajno veću distancu nego Bošnjaci i Hrvati, i to nešto više prema Bošnjacima nego prema Hrvatima.

11 Odstupanja su prisutna samo kod Roma i Albanaca jer je spram tih grupa veća distanca kad je reč o bračnim vezama, nego što je to u slučaju zauzimanja čelnih funkcija u društvu. Videti: Željko Boneta, Boris Banovac, „Etnička distance i socijalna (de)zintegracija lokalnih zajednica“, Revija za Sociologiju, Vol XXXVII, No 1–2, Zagreb, 2006, str. 21–46.

Značajan broj građana – od 20% do 30% – ne bi ih prihvatio ni kao državljane Srbije. Najveća distanca je prema Albancima. Čak 40% građana ih nerado vidi kao državljane Srbije, skoro polovina ih ne bi želela za komšije, preko polovine ih ne bi želelo za šefa, a čak 70% bi odbilo da zasnuje bračnu vezu sa njima.¹²

Ako se posmatraju mladi kao posebna društvena grupa, pravilnosti se poklapaju. Tendencija da se vlastita grupa idealizuje i smatra superiornom u odnosu na druge grupe koje se omalovažavaju još je izraženija. Svaki četvrti ispitanik priznaje da bi, ako bi se on pitao, sproveo diskriminaciju prilikom zapošljavanja, skoro svaki peti veruje u intelektualnu superiornost vlastite nacije, svaki sedmi se protivi etničko mešovitim brakovima.¹³

Ovakva konstrukcija identiteta nužno u sebi sadrži i rodnu dimenziju, zasnovanu na patrijarhalnom modelu. On je oduvek prisutan, ali ga je društvo u progresivnoj emancipaciji savladavalo od Drugog svetskog rata, da bi ponovo procvetao u ratovima vođenim na teritoriji bivše Jugoslavije u toku proteklih decenija, kada rodni identiteti i rodne uloge bivaju na ekstremno način polarizovani. Muškarci su percipirani kao ratnici, a žene kao majke i žrtve, time doprinoseći jačanju tradicionalnih odnosa moći, društvenih i kulturnih uloga i normi. I nakon završetka ratova, u odnosu prema ženi uočljiv je povratak na rigidne patrijarhalne koncepte muško- ženskih odnosa, što doprinosi ukupnom pogoršanju položaja žena.¹⁴

Korišćenje punih potencijala za razvoj, politička kohezija i stabilnost društva tesno je povezana sa sposobnošću društva da omogući punu integraciju građana/ki, veći stepen participacije i viši stepen otvorenosti bez obzira na razlike u veri, etničkoj pripadnosti, rasi, seksualnoj orijentaciji, polu i/ili materijalnoj situaciji. Uz postojanje institucionalnog i normativnog okvira i odgovarajućih javnih politika, mogućnosti ostvarivanja ljudskih prava u čvrstoj su vezi sa promenom kulturnih obrazaca i vrednosti čija osnova je verovanje o postojanju hijerarhije između ljudskih bića i gde se podržava s jedne strane, servilnost i poslušnost prema onima koji imaju moć, a s druge, podržava, opravdava i podrazumeva ispoljavanje moći prema onima koji je imaju manje (najčešće žene, deca i različite manjinske grupe – verske, etničke, seksualne, osobe sa invaliditetom i

12 Videti: Dragan Popadić, „Put iz bratstva i jedinstva – Etnička distance građana Srbije“ u Srećko Mihajlović (ur), „Kako građani vide tranziciju – Istraživanje javnog mnjenja tranzicije“, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2010, str. 107 – 121. I članak „Istraživanje: Građani Srbije ne žele Albance i Rome u porodici“, Blic, 20. 04. 2016.

13 Videti: Dragan Popadić, „Koreni etnocentrizma“ u Srećko Mihajlović (ur), „Mladi zagubljeni u tranziciji“, Centar za proučavanje alternative, Beograd, 2004, str. 95 - 103.

14 (Prema rezultatima istraživanja rađenom 2009. godine na uzorku od 2500 srednjoškolaca u okviru programa „Inicijativa mladića za sprečavanje rodno zasnovanog nasilja na severozapadnom Balkanu“, čak 72 odsto anketiranih saglasno je da muškarac mora da određuje kada treba imati seksualne odnose u vezi, a 46 procenata da su muškarcu potrebne druge žene, iako se dobro slaže sa svojom. Isto ovoliko njih veruje da postoje situacije kada devojka zaslužuje da je udare, a 25 odsto smatra da bi žene trebalo da tolerišu nasilje kako bi porodica ostala na okupu. Deset odsto ispitanih tvrdi da je u redu da udare ženu ukoliko ona ne želi da ima seksualni odnos. Zanimljivo je da 76 odsto mladih muškaraca smatra da su menjanje pelena, kupanje i hranjenje dece isključivo obaveza majke. A najvažnijom ulogom žene smatraju brigu o kući.) Kao u mnogim posleratnim društvima, strategije političke, društvene i ekonomske rekonstrukcije (p)ostale su domen muškaraca.

tako dalje). Ovo uključuje i odbacivanje nasilja kao norme u rešavanju sukoba, prihvatanje različitosti kao suštinskog ispoljavanja ljudskosti i toleranciju prema identitetima koji odstupaju od tradicionalističkih modela.

Imajući u vidu da se politika ne može odvojiti od obrazovanja, jer se agenda u obrazovnim institucijama ne determiniše unutar učionice, već političkim i socioekonomskim faktorima, ne iznenađuje da predstave o svetu, drugima, istoriji, odnosima među ljudima koje nude udžbenici uglavnom korespondiraju sa stereotipnim predstavama o vlastitoj naciji i njenom istorijskom mestu u tradicionalističkom, autoritarnom i etnonacionalističkom ključu koje postoje u javnosti. Poruke o istorijskoj sudbini sopstvenog naroda i poželjnim osobinama nacionalnog identiteta koje se u udžbenicima šalju (preko na različite načine korištenih i interpretiranih istorijskih činjenica) često se poklapaju sa zloupotrebama istorije koje su u javnosti korištene u propagandne svrhe. Bazirane su prvenstveno na ideji o sopstvenoj superiornosti, *sopstvenoj istorijskoj ispravnosti i istorijskoj krivici drugoga*¹⁵. Modeli koji udžbenici promovišu u većini slučajeva su identiteti zasnovani na hijerarhijama (između nacija, društvenih grupa, muškaraca i žena...), netrpeljivosti prema različitosti, ignorisanju postojanju identiteta koji odstupaju od tradicionalističkih modela i insistiranju na konformizmu, nudeći to kao jedini ispravan obrazac.¹⁶

Ishodište opisanih karakteristika u kombinaciji sa nasilnim kulturnim obrascima¹⁷ je široko rasprostranjeno nasilje (od onog najočiglednijeg, direktnog, do strukturnog i kulturnog nasilja) prema svima koje se vide kao slabiji, manje vredni ili drugačiji. Kako pokazuju različita istraživanja, poslednjih 10 godina različiti oblici nasilja (vršnjačko nasilje¹⁸, nasilje prema nacionalnim i verskim

15 Videti: Dubravka Stojanović, „Ulje na vodi: ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije“, Poglavlje II: „Na tihoj vatri. Udžbenici istorije kao izvor konflikta“, Peščanik, Čigoja, 2010, str. 87 - 157.

16 Videti: Ivan Grahek (ur), „Šta je pisac hteo da kaže – Analiza čitanki za predmet Srpski jezik za sedmi i osmi razred“, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Kragujevac, 2009; Takođe, videti: Dragana Stjepanović – Zaharijevski, Danijela Gavrilović, Nevena Petrušić, „Obrazovanje za rodnu ravnopravnost – Analiza nastavnog materijala za osnovnu i srednju školu“, Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), 2010.

17 Za nasilne kulturne obrasce karakteristično je: korišćenje agresije kao norme u rešavanju sukoba; konfliktna orijentacija bazirana na pretpostavci netrpeljivosti prema „Drugom“ koji se doživljava kao pretnja; ideologija superiornosti koja se naslanja na istoriju dehumanizacije, uključujući dugotrajnu insitucionalizaciju predrasuda, kao i nesklonost ka prihvatanju različitosti. Videti: Linda M. Woolf, Michael Rhulsizer, „Psychosocial roots of genocide: risk, prevention, and intervention“ u *Journal of Genocide Research*, 2005, str. 101-128.

18 Prema istraživanju nasilja u osnovnim školama u Srbiji, koje je u periodu 2005-2009. godine Institut za psihologiju sproveo u 165 škola širom Srbije na preko 70.000 ispitanika/ca, 74% osnovnoškolaca je u periodu od tri meseca doživelo neki oblik vršnjačkog nasilja, a njih 25% neki oblik nasilja od strane školskog osoblja. Videti: Dragan Popadić, „Nasilje u školama“, Unicef, Institut za psihologiju, Beograd, 2009.

Slične podatke navodi i izveštaj Zaštitnika građana i Panela mladih savetnika „Zaštita dece od nasilja u školama“ iz 2011. godine. Rezultati istraživanja pokazali su da je čak 73 odsto dece saopštilo da se vršnjačko nasilje dešavalo u školama često, povremeno ili retko. Kako je vršnjačko nasilje znatno izraženije u osnovnim nego u srednjim školama, gotovo 90 odsto ispitivanih osnovaca imalo je neposredno ili indirektno iskustvo sa vršnjačkim nasiljem, dok je takvo iskustvo imalo 60 odsto učenika u srednjim školama.

manjinama¹⁹, ženama i deci²⁰, LGBT osobama²¹...) su u neprestanom porastu. Nasilje je ne samo legitiman, već i poželjan obrazac ponašanja.

Održivi razvoj je proces koji obuhvata ekonomski rast uz smanjenje siromaštva i zaštitu životne sredine, ali i povećanje demokratskih prava i sloboda. Postizanje održivog razvoja i proces izgradnje mira su tesno povezani u svojim vrednosnim osnovama: poštovanju života, okončanju nasilja i promociji i praktikovanju nenasilja čemu doprinose obrazovanje, dijalog i saradnja.

Dakle, izgradnja mira tesno je povezana sa pitanjima identiteta i različitosti, diskriminacije, ljudskih prava i nasilja, kroz otvaranje prostora za prevazilaženje nasilja i rigidnih i redukcionističkih koncepata identiteta u korist razvoja kulture nenasilja i pluralnih, inkluzivnih identiteta. To je i način da se prevaziđe nasleđe ratova devedesetih, odnosno duboka podeljenost i nepoverenje ne samo između, već i unutar društava u regionu. Zaštita tuđih prava je uvek u perspektivi zaštita vlastitih. To nije pitanje apstraktnog humanizma, već racionalni interes i odgovornost, a koji se tiče razvoja čitavog društva, svih njegovih potencijala i kvaliteta života i sigurnosti svake osobe koja u njemu živi.

Osnovna pretpostavka efikasnog sprovođenja Strategije izgradnje mira je postojanje javne političke podrške njenom sprovođenju i saradnja svih relevantnih institucija, organizacija i zainteresovanih pojedinaca između sebe.

U tome je neophodna saradnja državnih tela i organizacija civilnog društva. Usvajanje i primena Strategije ključna je garancija posvećenosti državnih organa ovom važnom društvenom procesu, odnosno ispunjenju pravne i civilizacijske obaveze Republike Srbije prema građanima.

19 Sveobuhvatni izveštaji Beogradskog centra za ljudska prava o stanju ljudskih prava i prava manjina u Srbiji koji se objavljuju od 1998. godine, dostupni su na [njihovoj internet stranici](#).

20 Prema podacima Ministarstva rada i socijalne politike i Beogradskog centra za bezbednosnu politiku, svaka druga žena u Srbiji preživela je neki oblik nasilja, bilo seksualnog, fizičkog, psihičkog ili ekonomskog, a nasilje često ostaje društveno nevidljivo. Dostupno [ovde](#).

Kancelarija zaštitnika građana je u 2011. godini izdala „[Poseban izveštaj o situaciji porodičnog nasilja nad ženama u Srbiji](#)“. U izveštaju se ukazuje na zabrinjavajući trend porasta porodičnog nasilja. Uočeno je i odsustvo saradnje između centara za socijalni rad, policije i zdravstvenih ustanova. Takođe, praksa je pokazala da se nasilje često opravdava i minimizira i da se aktivnost nadležnih organa sprovodi tek nakon što nasilje eskalira. Preventivne mere zaštite od nasilja su sporadične, stihijske, neplanske i najčešće nekoordinisane.

21 Prema [godišnjem izveštaju Gej Strejt Alijanse za 2011](#), fizičko nasilje nad pripadnicima LGBT populacije u Srbiji je u porastu. Broj prijavljenih slučajeva tokom 2011. bio je za 30% veći nego godinu dana ranije.

Cilj i predmet Strategije izgradnje mira

Izgradnja mira predstavlja trajni interes Republike Srbije i zahteva uključenje svih segmenata društva. Strategija uzima u obzir i stavove različitih aktera iz drugih država i društava u regionu sa kojima Srbija deli zajedničku prošlost i teško nasleđe međusobnih sukoba. Strategija polazi od pretpostavke da je izgradnja mira značajna za razvoj odnosa na svim društvenim nivoima od međuljudskih do institucionalnih i međudržavnih.

U užem značenju, izgradnja mira je proces koji doprinosi uspostavljanju održivog mira i predstavlja prevenciju ponavljanja nasilja time što se usmerava na uzroke i posledice sukoba kroz pomirenje, izgradnju institucija, političku i ekonomsku transformaciju²². U tom smislu, izgradnja mira nije samo rad na sprečavanju povratka u sukob nakon ratova, već je usmerena na prave uzroke ne samo završenih ratova, već svih potencijalnih sukoba.²³

Izgradnja mira iziskuje transformaciju na ličnom, međuljudskom, kulturnom i strukturnom nivou i uobličavanje šireg bezbednosnog koncepta izgradnje mira kroz koncept ljudske bezbednosti.²⁴ Lične promene se odnose na stvaranje novih stavova, ponašanja i znanja osoba u postojećem kontekstu. Međuljudske promene se tiču poboljšanja ili uspostavljanje novih odnosa između strana u postojećem kontekstu. Kulturne promene se odnose na utemeljenje vrednosti koje podržavaju mir. Strukturne promene se odnose na uspostavljanje novih institucija i politika.²⁵

Opšti cilj *Strategije izgradnje mira* je stvoriti delotvorne mehanizme i aktivnosti, putem kojih će se raditi na stvaranju *održivog mira*, stabilne društvene ravnoteže u kojem sukobi ne eskaliraju u nasilje i rat, uključujući promenu društvenih odnosa koji su u korenu samog sukoba, kao i stvaranje prostora da se sukobi rešavaju na pravedan način kroz saradnju i izgradnju poverenja.

Ova Strategija se naslanja na već donete strategije, zakone i podzakonske akte, te reguliše još uvek neuređene oblasti.

Predmet strategije su sledeće oblasti: pomirenje, suočavanje s prošlošću i mirovno obrazovanje.

22 Michelle Maiese, „What it Means to Build a Lasting Peace“, 2003.

23 Videti: John Paul Lederach, „Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies“, United States Institute of Peace Press, Washington, 1997.

24 Videti u uvodnom delu o konceptu ljudske bezbednosti.

25 John Paul Lederach, „Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies“, United States Institute of Peace Press, Washington, 1997, str. 80 - 83.

Pomirenje

Pomirenje u društvu je proces prevladavanja neprijateljstava i izgradnje poverenja, obnavljanja i unapređenja društvenih odnosa i odnosa između političkih zajednica u sukobu.

Pomirenje je proces usmeren ka budućnosti i stvaranju osećanja sigurnosti da se nasilje iz prošlosti neće ponoviti. Ono nužno mora razmatrati i uključiti regionalne aspekte kao središnju komponentu izgradnje mira.²⁶

Postoji mnoštvo nedoumica u javnosti oko samog značenja pojma pomirenja, dimenzija, procesa koji uključuje, i njegovih aktera. Najčešće se meša sa oprostom i/ili zaboravom, dok se kao njegovi primarni akteri uglavnom vide predstavnici i predstavnice države(a), državnih institucija i/ili organizacije civilnog društva. Posledice takve konfuzije su da naponi ka pomirenju ostaju nesistematični i parcijalizovani. Javne kampanje promocije i podizanja svesti o pomirenju i izgradnji mira doprinele bi boljem razumevanja ovog pojma, posredno ohrabrujući široke segmente društva da se u te procese uključuju na način koji najviše odgovara njihovim iskustvima i potrebama.

Pomirenje podrazumeva transformaciju zakonodavnog i institucionalnog okvira, otklon od mržnje, nepoverenja, diskriminacije i predrasuda, kao i nasilja i društvene nepravde iz kojih proizlaze. Pomirenje znači suprotstavljanje sistemu svaljivanja krivice na čitave grupe ili narode.

Pomirenje nužno mora da sadrži sledeće procese:

Uspostavljanje i unapređivanje odnosa sa drugima koji se vide kao neprijatelji na osnovama uzajamnog poštovanja, saradnje i nenasilja. Da bi do ove promene došlo nužno je uspostaviti:

- Prekogranichnu saradnju na prostoru bivše SFRJ – najveći izlivi mržnje i najstrašniji zločini desili su se u kontekstu međunacionalnih (međuetničkih) sukoba²⁷, stoga se utvrđivanje činjenica, izgradnja odnosa i pomirenje takođe moraju odvijati na ovoj ravni.
- Suzbijanje dvostrukih standarda – u osudi počinjenih zločina, počinjene nepravde i kršenja ljudskih prava. To u praksi podrazumeva prevazilaženje podela na „naše“ i „njihove“ žrtve i prevazilaženje podele onih koji su vršili zločine na „naše heroje“ i „njihove zločince“, odnosno osuda zločina bez relativizacije i opravdanja bez obzira kojoj grupi pripadaju počinioci i žrtve. To uključuje i osudu i napuštanje javnog diskursa koji je podsticao takve činove ili im je poslužio kao opravdanje. To bi značilo istinsko priznavanje patnje svim žrtvama, ustanovljavanje moralnog principa gde se patnja ne relativizuje, a nasilje ne opravdava i obnavljanje vere u pravdu. Istovremeno to je i poruka „Drugima“ o prihvatanju odgovornosti za ono što se dešavalo u prošlosti.

26 John Paul Lederach, „Building Peace, Sustainable Reconciliation in Divided Societies“, United Institute of Peace, Washington, DC, 1997.

27 Vojin Dimitrijević, „Izgledi za utvrđivanje istine i postizanje pomirenja u Srbiji“, REČ, 62.8 (jun 2001): 69-74.

Transformacija struktura i prilika svakodnevnog života koje oličavaju i reprodukuju narative o superiornosti i inferiornosti, moralnosti i nemoralnosti, civilizovanosti, tj. stare podele na „nas“ i „njih“, na počiniocima i žrtve, te reprodukuju nasilje.²⁸ To najčešće nazivamo:

- Razgradnjom *slike neprijatelja* – novo, balansiranije viđenje „*protivničke grupe*“, ne više kao monolitne, homogene i *zlonamerne*, već sastavljene od raznolikih podgrupa i individua sa različitim karakteristikama i mišljenjima. Ovaj proces zahteva i sagledavanje vlastite grupe u kompleksnijem i objektivnijem svetlu, posebno u odnosu na akcije i događaje vezane za sukob, uključujući i spremnost da se sagleda doprinos vlastite grupe izbijanju i održavanju sukoba, kao i odgovornost za zločine koji su se dogodili. Ovo je moguće samo kroz susret, kroz dijalog u kome strane u sukobu prepoznaju sličnost, sličnost u povređenosti i patnji, i sličnost u prepoznavanju sopstvenih nasilnih matrica. Tako se otvara prostor za uspostavljanje novih odnosa, zasnovanih na prihvatanju, saradnji i razumevanju potreba drugih.

Multiperspektivno razumevanje prošlosti i sadašnjosti – samo utvrđivanje činjenica neće sprečiti ponavljanje nasilja, potrebno je dovesti u pitanje njegovu opravdanost, najčešće utemeljenu u određenim etno-nacionalnim interpretacijama tragične prošlosti. Nužno je otvoriti dijalog o konfliktnim interpretacijama prošlosti, kako bi ona konačno prestala biti generator za neko buduće nasilje. To pretpostavlja:

- Uvažavanje da postoje druge interpretacije i viđenja događaja, napor da se ona razumeju i uključe u načine na koje se rat(ovi) pamte (*multiperspektivnost u pristupu*). To znači uspostavljanje dijaloga u kome strane u sukobu mogu da prepoznaju sličnost u patnji, ali i u sopstvenim nasilnim matricama. Vodi odustajanju dojučerašnjih neprijatelja od mržnje, želje za osvetom, nepoverenja i bola i izgradnji poverenja i odnosa.
- Unošenje kompleksnosti u istoriju međugrupnih odnosa i tumačenje o uzrocima, toku i posledicama rata načinima na koje se rat(ovi) pamte – na taj se način uspostavlja dijalog gde može da se razgovara i o korenima konflikta, a ne samo o njegovom ishodu.
- Izazov sadašnjosti je i sagledavanje kompleksnih problema i iz ugla suprotstavljene strane te pokušaj njegovog razumevanja, ne nužno i prihvatanja, već kao podloga za dijalog i napor kojim se gradi poverenje, da je naš interes da i naše društvo i susedno društvo ostvare svoje interese.
- Uključivanje sećanja na činoe otpora nasilju i ratu, neslaganja i građanske hrabrosti iz sredina „onih drugih“ – uspostavljanje diskontinuiteta s prošlošću.

28 John Paul Lederach, „Building Peace, Sustainable Reconciliation in Divided Societies“, United Institute of Peace, Washington, DC, 1997.

Regionalna saradnja istoričara i istoričarki na izradi udžbenika i nastavnih materijala iz istorije obezbedila bi multiperspektivnost u pristupu tumačenju istorijskih događaja (posebno onih iz nedavne prošlosti), napuštanje dominantne monokulturne, etnocentrističke i isključive perspektive, i postavila osnove da nastava istorije ne služi postavljanju osnova za neke nove sukobe u budućnosti (kako ona uglavnom funkcioniše danas).

Osnovna pretpostavka multiperspektivnog pristupa nastavi istorije je da je cilj nastave istorije i pratećih udžbenika podsticanje učenika i učenica da saznaju i razumeju razlike u tumačenjima i interpretaciji istorijskih događaja i da ih ohrabre da istorijske događaje sagledavaju iz različitih uglova, razumejući kontekst istorijskih dešavanja, kao i motive i potrebe koje utiču na različitost posmatranja.²⁹

Umetnost, kao uostalom i svaki drugi simbolički izraz neizbežno je pod uticajem kulture i društva u kome se stvara. Društveno angažovana umetnost reflektuje etički plan ličnosti i zajednice, ali ga i problematizuje kroz otvaranje pitanja o kojima je nepoželjno ili teško govoriti. U tom smislu, umetnost funkcioniše kao mesto razmene, dijaloga, preispitivanja određenih vrednosti i pomeranja granica. U kontekstu izgradnje mira, podrška i umetničkim inicijativama i produkciji (posebno onim sa regionalnim i prekograničnim pristupom) otvara prostor, kroz umetnički izraz, za različite perspektive i interpretacije i promišljanje hegemonih predstava o prošlosti, postavljajući pitanja važna kako za prošlost, tako i za budućnost.

Imajući u vidu da ono čega se društvo seća i načina na koje se seća nije odvojivo od pitanja kakvo je to društvo, na kojim se osnovama gradi i koje su mu vrednosti u temelju, posebnu ulogu u kreiranju kolektivnog pamćenja i posledično, kolektivnih identiteta imaju mesta stradanja koja se na različite načine pretvaraju u mesta sećanja gde se neguje sećanje na događaje koji su važni za kolektivnu istoriju.

Procesi memorijalizacija i komemoracija moraju da uključuju različite perspektive, omogućavaju da se obeleži stradanje i prizna patnja žrtava bez obzira kojoj grupi one pripadaju i podstiču dijalog o kulturnim obrascima, društvenim mehanizmima i strukturama koje su dovele do nasilja i stradanja, kao i zajedničkoj istoriji i građanskoj odgovornosti. Njihov cilj je uspostavljanje kulture sećanja u kojoj će biti mesta za sećanje na nepravde nanete svim ljudima, ali i za sećanje na činove otpora nasilju i ratu, neslaganja i građanske hrabrosti. Time se stvaraju uslovi da se sa novom kulturom sećanja stvore uslovi za međusobno razumevanje, empatiju i solidarnost.

Poseta stratištima i neobebeženim i obebeženim mestima zločina od strane onih koji su u ratu

²⁹ Regionalna saradnja istoričara i istoričarki na izradi udžbenika i nastavnih materijala iz istorije doprinosi razvoju tolerancije prema različitosti generalno, baš zbog toga što se o multiperspektivnosti može govoriti kao procesu, to jest procesu i razumevanja u okviru koje, pored sopstvene, uvažavamo i percepciju one drugih. U tom smislu, multiperspektivnost nije samo proces već i predispozicija, odnosno sposobnost i želja da se određena situacija sagledava iz drugačije perspektive. Potrebni preduslovi za ovakav pristup su spremnost da se prihvati mogućnost postojanja i drugih mogućih uglova gledanja na svet kao i da oni mogu biti jednako validni; drugo, spremnost poistovećivanja sa drugima i pokušaj posmatranja sveta očima drugih, što znači spremnost na empatiju.

bili na suprotnim stranama predstavlja zajedničko odavanje počasti žrtvama, civilnim i vojnim, bez obzira na njihovu etničku i versku pripadnost. Samo prisustvo „drugih“, onih koji se vide kao delovi neprijateljske homogene grupe i njihovo iskazivanje poštovanja prema žrtvama bez obzira na njihovu etničku, versku ili drugu pripadnost je snažna poruka o saosećanju i žaljenju zbog onoga što se dogodilo i prostor za razvoj empatije koja nije omeđena etničkim i verskim granicama. S druge strane, prisustvo „drugih“ na ovakvim (uglavnom monoetničkim) događajima koji, po pravilu, imaju izrazitu nacionalističku ikonografiju, otvara prostor da se i od strane onih koji obeležavaju mesto stradanja pripadnika i pripadnica svog kolektiviteta, ta retorika ublaži i preispita, doprinoseći razgradnji slike neprijatelja i izgradnji poverenja.

Posete memorijalima mogu se organizovati i kroz studentske posete, kombinovane sa prekograničnim susretima, namenjene različitim akterima (naučnici/ce i istraživače/ce, stručnjaci/kinje iz spomen-područja, dokumentacionih centara i muzeja, kao i umetnici/ce, pedagozi/škinje, nastavnici/ce, učenici/ce i student/kinje i drugi). Tako je moguće približiti istorijske činjenice i podsticati aktivno uključivanje građana i građanki u dijalog o nasleđu prošlosti i savremenim društvenim procesima u vezi s određenim događajima ili pojavama koji se obeležavaju mestima sećanja.

Poštovanje temeljnih vrednosti ljudskih prava, solidarnosti, nenasilja i demokratije trebaju biti osnovni kriterijum pri donošenju suda o odabiru predloga memorijala i pripremi komemoracija. Organizovanje otvorenog i inkluzivnog konsultativnog procesa sa stručnom i širom javnošću, kao i sa predstavnicima državnih institucija treba da ovaj proces učini transparentnim i participativnim. Proces konsultacija bi morao da sadrži i informativno-edukativnu funkciju o temeljnim vrednostima nenasilja i demokratije, te samom procesu memorijalizacije i njenom značaju u procesu izgradnje mira.

Regionalni portal za oglašavanje komemoracija i obeležavanja mesta stradanja mogao bi da ponudi informacije o vremenu i mestu održavanja komemoracija i obeležavanja mesta stradanja. S druge strane, kroz povezivanje tih informacija i podataka na jednom mestu mogao bi da otvori prostor za različite poglede i interpretacije, za uspostavljanje dijaloga i pokretanje javne rasprave o postojećoj memorijalnoj kulturi i komemorativnim praksama. U perspektivi mogao bi prerasti i u prostor za stvaranje javne arhive koja bi sadržavala dokumentaciju i fotografije, tekstove i istraživanja posvećena ovim pitanjima, kao i važan izvor za sve one koji su zainteresovani za ove teme. Na taj način se otvara mogućnost za uključivanje iskustva i sećanja različitih kolektiviteta u matični tok istorijskog pamćenja čitavog društva (kao i društava u regionu) i prevazilaženje etničkih granica u pogledima na dešavanja iz prošlosti.

Važan segment memorijalizacije i kulture sećanja je i čuvanje uspomene na otpor ratu. Kroz podršku inicijativama čiji cilj je obeležavanje otpora ratu na prostoru bivše Jugoslavije tokom devedesetih i njihovo uvođenje u postojeću kulturu sećanja podiže se svest da je istorija posledica ljudskog delovanja i izbora za koje postoji odgovornost i otvara se prostor za razgradnju slike neprijatelja. Takođe, uspostavlja se diskontinuitet sa ratnom prošlošću kroz promovisanje nenasilja i građanskog delovanja kao poželjnog modela ponašanja.

Suočavanje s prošlošću

Suočavanje s prošlošću (SsP) je jedan od ključnih faktora izgradnje mira i neophodan preduslov za suštinsku demokratizaciju društva. SsP predstavlja višeslojan i kompleksan proces suočavanja država i društava sa nasleđem ratnih zločina i kršenja ljudskih prava u prošlosti. Određivanje prema nasilju u prošlosti tesno je povezano sa odnosom prema nasilju, nepravdi i isključivanju koja postoje danas. S te strane, taj odnos nije nešto što se tiče nečega što je prošlo i završeno, već će u znatnoj meri određivati i kakva će biti budućnost. Tu budućnost će određivati i sposobnost kritičkog odnosa prema prošlosti i mogućnost da se ona razume u svoj svojoj kompleksnosti. Istovremeno, SsP je proces učenja kako pamtiti i sećati se prošlosti, kao i kako proveravati svoj pogled na prošlost i budućnost kroz dijalog sa drugima.

Konstruktivan proces suočavanja sa prošlošću zahteva utvrđivanje šta se dogodilo u prošlosti (činjenice), napor da se zlodela kazne (pravdu), društveno distanciranje od počinjenih nedela, priznavanje društvenog položaja žrtava i saradnju u traženju pogleda na prošlost koji obuhvata i uvažava postojanje različitih perspektiva i interpretacija.³⁰

Cilj razvoja i jačanja saradnje i razmene iz izgradnje mira na lokalnom, državnom i regionalnom nivou je približavanje ideje i koncepta pomirenja i izgradnje mira različitim osobama i grupama. Regionalna i prekogranična saradnja i razmena podstiče dijalog, uključivanje različitih perspektiva i razmenu iskustava i znanja relevantnih za izgradnju mira, kao i podizanje kapaciteta za kvalitetnije i efektivnije delovanje na polju izgradnje mira u društvima u regionu. A uticaj koji može da ima je raznolik i kreće se od integracije mirovne perspektive u oblasti profesionalnog delovanja i rada do podsticanja aktivnog odnosa prema društvenim dešavanjima i aktivističkog delovanja.

Medijsko izveštavanje bazirano na vrednostima nenasilja, demokratije i poštovanju ljudskih prava pojedinaca i grupa podrazumeva poznavanje i razumevanje ključnih karakteristika fenomena relevantnih za pomirenje i izgradnju mira u regionu. Ono zahteva i postojanje društveno odgovornog stava u odnosu na nasilje i prethodne ratove, koji ne bi doveli do novih eskalacija nasilja, kako bi iz izveštaja bilo isključeno svako stereotipizirano, pojednostavljeno, jednostrano, pogrešno ili diskriminišuće opisivanje i komentarisane događaja i fenomena. Društveno odgovorno medijsko izveštavanje podrazumeva predstavljanje i sagledavanje događaja iz više različitih perspektiva.

Utemeljena i konstruktivna kritika stručne javnosti, tj. uglednih novinara i novinarki, udruženja i istraživača predstavlja podlogu za unapređenje kvaliteta društveno odgovornog novinarstva. Prekogranična saradnja i u ovom segmentu nudi poticajan okvir za samokorekcije.

Izgradnja poverenja posle rata i sukoba tesno je povezana sa prepoznavanjem žrtava i uvažavanjem njihove patnje bez obzira kojoj grupi one pripadale. Tek sa individualizacijom

30 John Paul Lederach, "Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies", U. S. Institute of Peace, Washington, 1997.

žrtava, prevazilaženjem podele na „naše“ i „njihove“ i doslednim i nedvosmislenim utvrđivanjem svih podataka o stradanjima, njihovim dokumentovanjem i postepenim prihvatanjem činjenica o zločinima, prevazilaženje trauma i lično i društveno isceljenje postaje moguće.³¹ Deo tog procesa je i kažnjavanje počinitelaca zločina bez obzira na njihovu etničku pripadnost i/ili etničku pripadnost žrtava.

Na društvenom nivou, to predstavlja kritički odmak od zločina, obnavljanje vere u pravdu i pokazatelj želje da se društvo gradi na drugačijim osnovama. Prihvatanje činjenica o nasilju i nepravdi počinjenih u prošlosti i prihvatanje odgovornosti za tu prošlost, deo je procesa preuzimanja odgovornosti građana/ki za društvo u kome sada žive i državne strukture koje finansiraju.

Žrtve i ratni veterani i njihova udruženja su često ključni nosioci dominantnih postratnih narativa. Veće uključivanje udruženja žrtava i udruženja ratnih veterana u proces izgradnje mira može doprineti prevazilaženju i konstruktivnoj integraciji teških iskustava za one koji su ga direktno preživeli/le.

Grupni identitet često se konstruiše oko uloge žrtve i sećanja na realno, zajedničko iskustvo marginalizovanja, patnji i nepravdi iz prošlosti. Sećanja na prošle viktimizacije mogu se prenositi s generacije na generaciju, sprečavajući pojedince/ke i čitave grupe da prevaziđu traumu i transformišu konflikte koji su s njom povezani. Naime, iako se radi o realnom iskustvu, ono se najčešće prenosi kao crno-bela slika konflikta, u kojemu centralnu ulogu ima pojednostavljena slika neprijatelja kao kolektiva. Kada viktimizacija iz prošlosti postane centralna društvena tema, ona može poslužiti kao opravdanje za trenutno nasilje („pravedničku“ osvetu) prema pripadnicima grupe koju se smatra/vidi odgovornom za viktimizaciju iz prošlosti.

Dekonstrukcija naracije viktimizacije podrazumeva dijalog o prošlosti i zajedničko utvrđivanje činjenica o događajima iz rata, prevazilaženje tišine i prećutkivanja u društvu (prećutkivanje dela i odgovornosti počinitelaca, prećutkivanja patnji i srama žrtava, ponekad i prećutkivanje onih koji su spasavali žrtve) koje se lako prenosi na sledeće generacije, postajući osnov za neke nove sukobe. Tek sa razgradnjom naracije viktimizacije postaje moguće da patnje žrtava sa svih strana zaista dođu u centar pažnje (a ne samo zlo naneto od strane neprijatelja) i da se smanji distanca između ljudi koji su viktimizirani na različite načine, u različita vremena i u različitoj meri, ali kao deo istog ili sličnog društvenog konteksta.

Ono čega se društvo seća i načina na koje se seća nije odvojivo od pitanja kakvo je to društvo, na kojim se osnovama gradi i koje su mu vrednosti u temelju. Konstruktivan odnos prema prošlosti predstavljao bi s jedne strane, dekonstrukciju dominantnih nacionalnih narativa, slike neprijatelja, diskursa nacionalnog mučeništva, ugroženosti i viktimizacije; a s druge napor „da se

31 Videti: Vesna Teršelič, „Pamćenje žrtava i ostvarivanje prava mladih generacija na učenje povijesti utemeljene na činjenicama“, u Emina Bužinkić, „Rad na suočavanju s prošlošću – Priručnik za organizacije civilnog društva“, Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb, 2012/ 2013, str. 16 - 20.

u taj već postojeći diskurs unesu izostavljene i zapostavljene dimenzije i činjenice“.³²

Kroz dijalog o prošlosti otvara se prostor za demitologizaciju kolektiviteta u ime kojih su ratovi vođeni i svesti da je istorija posledica ljudskog delovanja. Odnosno, da istorija nije ni neumitna ni neizbežna, već je rezultat izbora za koji svi imaju odgovornost.³³

Mirovno obrazovanje

Bitna funkcija mirovnog obrazovanja³⁴ je razumevanje da su konflikti sastavni deo društvenog života koji proizilaze iz razlika u potrebama i percepcijama i da oni ne povlače nužno upotrebu nasilja. Naprotiv, njihovo konstruktivno rešavanje može da bude mogućnost za napredak i razvoj. Tako koncipirano obrazovanje doprinosi rešavanju i prevazilaženju sukoba koji nastaju između individua, grupa i/ili društava kroz saradnju, a pre nego što eskaliraju i rezultiraju nasiljem.

Kroz preispitivanje temelja društva na kritički način, mirovno obrazovanje otvara prostor za transformaciju društva. Bitni segmenti te transformacije su:

- **(Re)definisanje nepravde**, odnosno prepoznavanje nasilja, ne samo onog najočiglednijeg – direktnog, već i načina na koje je ono ugrađeno u institucionalne i društvene strukture i onih aspekata kulture koji ga čine mogućim i prihvatljivim (strukturnog i kulturnog)³⁵;
- **(Re)definisanje identiteta**, odnosno osnaživanje ljudi za izgradnju i prihvatanje pluralnih, inkluzivnih identiteta u čijoj osnovi je poštovanje drugih, njihove različitosti, potreba, prava i sloboda;
- **Podržavanje akcije i promene**, odnosno osnaživanje ljudi da preuzimaju aktivnu ulogu i odgovornost u menjanju društva i izgradnji mira kroz nenasilno delovanje, građansko organizovanje, zaštitu ljudskih prava, otpor ksenofobiji, nacionalizmu, predrasudama i etiketiranju, i uspostavljanje dijaloga sa onima koji se često vide kao neprijateljski Drugi;
- **Konstruktivno suočavanje s prošlošću i izgradnja poverenja** kroz kompleksniju i

32 Nenad Vukosavljević, „Suočavanje sa prošlošću na prostorima bivše Jugoslavije“ U: Ivana Franović, Nenad Vukosavljević, Tamara Šmidling, „Pomirenje?! Priručnik za rad na suočavanju s prošlošću kroz treninge i radionice“, Centar za nenasilnu akciju, Beograd – Sarajevo, 2012, str. 13.

33 Više i detaljnije o suočavanju s prošlošću: Ivana Franović, „Suočavanje s prošlošću u kontekstu etnonacionalizma – Slučaj Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije“.

34 Više o mirovnom obrazovanju videti u: Nenad Vukosavljević, „Na putu ka nenasilju - Iskustva sa Zapadnog Balkana“, Centar za nenasilnu akciju Beograd – Sarajevo, 2013. Takođe, Ivana Franović, „Mirovno obrazovanje kao pokretač društvenih promena“ U: Helena Rill, Tamara Šmidling, Ana Bitoljanu (ur), „20 poticaja za buđenje i promenu – O izgradnji mira na prostoru bivše Jugoslavije“, Centar za nenasilnu akciju Beograd – Sarajevo, 2007, str. 90-102.

35 Videti više: John Galtung, „Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization“, Sage Publications Ltd, London, 1996.

multiperspektivniju tematizaciju nasilja iz prošlosti, problematizovanje uzajamnih etnoistorijskih stereotipa i dekonstrukciju dominantnih nacionalnih narativa.

Bitan deo konstruktivnog odnosa prema prošlosti je i uspostavljanje znanja o izostavljenim delovima istorije i sećanja na stvarni, življeni zajednički život, sadržan u nizu svakodnevnih praksi i međusobnih odnosa ljudi na ovim prostorima.

Obrazovanje za mir je način kojim se postiže bolje razumevanje društvene stvarnosti i podstiče solidarnost u procesu zajedničkog učenja na individualnom i kolektivnom nivou. Međutim, ono se ne svodi samo na usvajanje znanja i veština, već je njegov važan deo iskustveno učenje koje osim kognitivne, sadrži i emocionalnu dimenziju. Na taj je način moguće doći do promene ličnih stavova i ponašanja kroz osveščivanje efekta koji oni mogu da imaju na druge i društvo u celini. Takođe, doprinosi uspostavljanju osećanja odgovornosti za njih i njihove posledice.

U kontekstu izgradnje mira kao posebno važno javlja se uspostavljanje tešnih veza sa društvenim okruženjem na lokalnom, državnom i regionalnom nivou kroz planiranu i osmišljenu saradnju i razmenu sa drugim obrazovnim, kulturnim i naučnim ustanovama iz Srbije i regiona. Iako razmene mladih na svim nivoima obrazovanja (učenička i studentska populacija) postoje, one su sporadične i uglavnom pre rezultat entuzijazma nastavnog kadra, nego planirane i osmišljene saradnje sa utvrđenim programima, ciljevima, načinima rada i utvrđenim mehanizmima za njihovu realizaciju. Za mlade iz učeničke i studentske populacije je to prilika da bolje razumeju sredinu i okruženje u kome žive, razvijaju svest o društvenoj odgovornosti, solidarnosti i važnosti građanske participacije. Takođe, susret razmena sa „onim drugim“ je i mogućnost za razgradnju predrasuda i stereotipa, kritičko preispitivanje vlastitih uverenja i stavova, kao i uverenja i viđenja sredine o prošlosti i sadašnjosti i razvijanje kompetencija za dijalog sa onima koji imaju različito mišljenje.

Obrazovanje za mir je usmereno na bolje razumevanje društvene stvarnosti, prenošenje znanja, stavova, vrednosti i povećanje kompetencija za rešavanje sukoba bez nasilja, kao i podsticanje solidarnosti i saradnje na individualnom i kolektivnom nivou. Da bi obrazovanje ispunilo tu funkciju, taj proces mora da obuhvata s jedne strane, eliminisanje sadržaja koji podržavaju i opravdavaju nasilje iz postojećih nastavnih programa i udžbenika, a s druge, uvođenje u školske programe novih programskih sadržaja vezanih za ovu oblast. U tom smislu razvijanje programskih sadržaja mora da omogućava s jedne strane, razvijanje kritičkog i samokritičkog mišljenja, empatije i senzibiliteta za različite forme nasilja i diskriminacije, prepoznavanje društvenih mehanizama, ideologija i struktura koji dovode do nasilja (u prošlosti i sadašnjosti); s druge, razvoj znanja i veština poput veština komunikacije i timskog rada neophodnih u kreativnoj transformaciji konflikta, nenasilnom delovanju i aktivnoj izgradnji mira, unapređivanju ljudskih prava, građanske participacije i organizovanja. U proces razvijanja programa neophodno je uključiti organizacije civilnog društva iz Srbije i regiona sa iskustvom u izgradnji mira.

Kao prethodnu meru razvoju mirovnog obrazovanja neophodno je uraditi temeljnu analizu

postojećih udžbenika i nastavnog materijala i utvrditi prisustvo sadržaja koji podstiču nasilje, diskriminaciju i mržnju. Posebno je važno, s aspekta stvaranja trajnog mira, uraditi analizu udžbenika istorije koji su moćno sredstvo za očuvanje zamrznutog konflikta i dalju proizvodnju mržnje i podloge za buduće konflikte. Iako već postoje analize udžbenika i nastavnih materijala iz istorije, utisak je da su one pre rezultat ličnog interesovanja i entuzijazma istraživača i istraživačica, nego kontinuiranog i sistematičnog pristupa relevantnih državnih institucija. Kontinuiranim praćenjem udžbenika i nastavnih materijala iz istorije iz mirovne perspektive smanjio bi se prostor za instrumentalizaciju istorije za potrebe političkog trenutka, selektivnost u pristupu temama i istorijskim činjenicama, i reprodukovanje etnoistorijskih stereotipa i mitova.

Rezultat analize udžbenika i nastavnih materijala bili bi udžbenici istorije koji obezbeđuju kompleksniji i multiperspektivniji pristup prošlosti (posebno kontraverznim i osetljivim pitanjima iz zajedničke istorije naroda na postjugoslovenskom prostoru) i koji podstiču diskusiju i preispitivanje ne samo o onome što se u prošlosti dešavalo, već i zašto se to dešavalo i da li su postojale alternative. I udžbenici istorije bi trebalo da odražavaju shvatanje istorijske nauke kao pluralne, koja uvažava i uzima u obzir različite perspektive i interpretacije, kao i da je ona rezultat ljudskih izbora između različitih mogućnosti.

Za postizanje potpunog integrisanja principa mirovne perspektive u oblasti obrazovanja, koje je važno i kao polazna osnova za promenu svesti i odbacivanje rata i nasilja kao modela rešavanja sukoba neophodna je zastupljenost tema iz izgradnje mira na svim nivoima obrazovanja, kao i izgradnja kapaciteta za oblast mirovnih studija i istraživanja. Neposredne mere koje treba da doprinesu razvoju sistema obrazovanja u ovom pravcu podrazumevaju i obezbeđivanje finansijske, institucionalne i tehničke podrške.

Takođe, u proces konsultacija oko razvijanja i izrade programa, neophodno je uključiti organizacije civilnog društva i zainteresovanu javnost iz regiona sa iskustvom na ovom polju radi obezbeđivanja regionalne perspektive.

Zbog značaja koje predškolsko obrazovanje ima u formiranju ličnosti deteta i svoje društvene i pedagoške funkcije, neophodno je već u programe predškolskog obrazovanja i vaspitanja uvesti teme iz oblasti izgradnje mira. Nužno je ove teme uvoditi na način primeren razvojnim karakteristikama dece, kroz sadržaje koji se tiču nenasilne transformacije konflikta i komunikacije koja polazi od vrednosti poštovanja različitosti i ravnopravnosti, dijaloga i saradnje.

Značajno sredstvo za promenu postojeće društvene paradigme i obezbeđenje uslova za trajni mir jeste i uspostavljanje studija mira. Studije mira predstavljaju interdisciplinarno akademsko polje koje se oslanja na političke nauke, antropologiju, sociologiju, filozofiju, psihologiju, ekonomiju, međunarodne odnose, rodne studije i druge discipline s ciljem da razume i objasni uzroke oružanih sukoba i nasilja širokih razmera, razvije metode prevazilaženja njihovih posledica i konstruktivne transformacije konflikta s ciljem identifikovanja načina i pravaca razvoja koji bi doveli do održivog mira, stabilne društvene ravnoteže u kojem sukobi ne eskaliraju u nasilje i rat. Studije mira se bave načinima transformacije individualnog ponašanja, nacionalnih politika,

društvenih institucija i odnosa i obuhvataju široku oblast tema povezanih sa mirom kao što su sukob, nasilje, pravda, nejednakost, socijalna promena i ljudska prava. Uvođenjem Studija mira kao akademskog polja u sistem visokog školstva otvara se još jedan važan kanal za interakciju između teorijskog utemeljenja mira i praktičnog delovanja na njegovom ostvarivanju.

Da bi se sprovele reforme u obrazovnom sistemu koje bi dovele do napuštanja tradicionalističko-patrijarhalnog modela i integraciju mirovne perspektive u obrazovanje, potrebno je ojačati kapacitete u samom sistemu preko obuke kadra za izvođenje nastave na svim nivoima, kako bi se postiglo razumevanje i obezbedila podrška za novu koncepciju. Priprema odgovarajućeg nastavnog osoblja podrazumeva i razvijanje kompetencija za vaspitni rad kroz razumevanje društvenog i kulturnog konteksta u kome se odvijaju procesi vaspitanja i obrazovanja i uspešno povezivanje programskih sadržaja sa realnom situacijom i životnim okolnostima. Ovo uključuje i razvoj kompetencija za podsticanje kreativnosti, empatije i kritičkog mišljenja kod učenika i učenica.

Transformaciju obrazovnog sistema i stvaranje sistema obrazovanja utemeljenog na vrednostima nenasilja, saradnje i dijaloga, osim promene u ponašanjima i stavovima ljudi aktivno uključenih u njega zahteva i uspostavljanje institucionalne/strukturne osnove koje bi osnaživale i potvrđivale tu promenu. Zbog toga je i u oblasti obrazovanja neophodno dalje unapređivati izgradnju demokratskog okruženja kroz jačanje učešća svih zainteresovanih grupa i razvoj demokratskih struktura i procedura na svim nivoima obrazovanja. Kao posebno važno javlja se dalje jačanje mehanizama učeničke participacije za učestvovanje u školskim ustanovama kao deo vaspitanja za demokratiju. U tom procesu, učenici i učenice se osposobljavaju da razlikuju istinsku participaciju od manipulacije, bez obzira ko je sprovodi, odrasli ili vršnjaci i vršnjakinje i razvijaju spremnost za preuzimanje aktivne uloge u društvu.

U postratnim društvima kakva su društva u regionu u kojima s jedne strane značajan deo ljudi ostaje van obuhvata obrazovnog sistema ili rano prekida školovanje; a s druge, i sami obrazovni sistemi podstiču prostu reprodukciju informacija bez kritičkog razmišljanja i često podržavaju isključivost, netoleranciju i selektivnost u pristupu temama u zavisnosti od potreba političkog trenutka, programi neformalnog mirovnog obrazovanja predstavljaju važan korektiv i dopunu. Kroz različite forme neformalnog obrazovanja, zasnovane na iskustvenom učenju i prenošenju znanja i veština relevantnih za izgradnju mira, programi neformalnog mirovnog obrazovanja doprinose razvoju ne samo pojedinaca, već i društava, otvarajući prostor za demokratsku konsolidaciju društava u regionu, razvoj međuljudskih i međuetničkih odnosa, solidarnosti i izgradnju međusobnog poverenja (unutar, ali i van državnih granica).

Programi mirovnog neformalnog obrazovanja imaju važnu ulogu u podizanju svesti zaposlenih u ovim sektorima na koji način u svom svakodnevnom profesionalnom angažovanju mogu doprineti izgradnji mira i promeni društva kroz prepoznavanje nasilja i diskriminacije u njihovim različitim ispoljavanjima i primenu tih znanja i veština u svom svakodnevnom radu. U njih je neophodno uključiti i informacije o relevantnim domaćim i pravnim dokumentima i postojećoj pravnoj regulativi u kojima je utemeljena izgradnja mira radi efikasnijeg sprovođenja mera koje iz njih proizilaze i unapređivanje postojećeg pravnog okvira.

Regionalni i prekogranični treninzi iz izgradnje mira koji okupljaju osobe različitih profesija, nivoa obrazovanja, socijalnog porekla, životne dobi i iskustva iz regiona bivše Jugoslavije doprinose razvijanju senzibiliteta za različite forme nasilja i diskriminacije, mehanizme i dinamiku nastajanja sukoba i pomišljanje mogućih rešenja. Njihov fokus je na povezivanju i komunikaciji između ljudi iz različitih krajeva čime se podržavaju procesi razgradnje predrasuda, izgradnje međusobnog poverenja i konstruktivnog suočavanja s prošlošću. Kao prostor za razmenu, refleksiju i samorefleksiju, kritičko propitivanje, vrednosna i idejna neslaganja, vežbanje dijaloga sa onima koji drugačije misle, regionalni treninzi iz izgradnje mira predstavljaju prostor gde se povezuje lično i društveno. To je prilika za rad na sebi čija je svrha da doprinese promeni na društvenom nivou kroz aktivno uključivanje u rešavanje političkih i društvenih problema.

Mere za izgradnju mira

Pomirenje

Cilj 1: Promocija pomirenja i izgradnje mira u regionu

Aktivnosti:

- Podrška većem uključivanju udruženja žrtava i udruženja ratnih veterana u proces izgradnje mira;
- Podrška širenju saradnje i umrežavanju organizacija, neformalnih grupa i inicijativa u regionu koje rade na polju izgradnje mira;
- Razvoj i jačanje programa prekogranične i regionalne saradnje i razmene na lokalnom i državnom nivou na teme relevantne za pomirenje i izgradnju mira;
- Organizovanje prekograničnih dijaloških skupova kao što su forumi, seminari, razmene i drugo na teme relevantne za proces izgradnje mira;
- Uspostavljanje institucionalnih mehanizama za tešnju prekograničnu saradnju između državnih i akademskih institucija, organizacija civilnog društva, medija, profesionalnih udruženja i drugih segmenata društva;
- Javne kampanje promocije i podizanja svesti o značaju pomirenja i izgradnji mira u regionu.

Cilj 2: Uspostavljanje kulture dijaloga i saradnje u traženju pogleda na prošlost koji obuhvata i uvažava postojanje različitih perspektiva i interpretacija te prošlosti

Aktivnosti:

- Podrška programima prekogranične, regionalne i međunarodne stručne saradnje i razmene namenjenih istoričarima i istoričarkama i stručnjacima/kinjama iz srodnih disciplina;
- Uspostavljanje institucionalnih mehanizama za saradnju u zajedničkoj izradi udžbenika i nastavnih materijala iz istorije koji bi se koristili u nastavi na regionalnom nivou;
- Podrška umetničkim inicijativama i produkciji koje podstiču i afirmišu mir i dijalog o prošlosti na regionalnom nivou.

Cilj 3: Uspostavljanje sistemske i nediskriminatorne politike sećanja

Aktivnosti:

- Podrška kreiranju oblika memorijalizacija i komemoracija koji promovišu mir i podstiču dijalog o prošlosti;
- Podrška „bivšim neprijateljima“ u zajedničkim posetama mestima stradanja;
- Studijske posete mestima stradanja i mestima sećanja;
- Organizovanje regionalnih i prekograničnih dijaloških skupova kao što su forumi, seminari, seminari razmene o memorijalnoj kulturi i komemorativnim praksama na prostoru bivše Jugoslavije;
- Ustanovljavanje standarda i kriterijuma za podizanje memorijala i održavanje komemorativnih aktivnosti koji bi polazili od vrednosti poštovanja ljudskih prava, solidarnosti i uvažavanja vrednosti nenasilja i demokratije;
- Organizovanje javnih informativno-edukativnih kampanja o važnosti procesa memorijalizacije i komemoracije, njihovim ciljevima u kontekstu izgradnje mira;
- Organizovanje javnih informativno-edukativnih kampanja o definisanim standardima i kriterijumima za podizanje spomen-obeležja;
- Uspostavljanje Regionalnog portala za oglašavanje komemoracija i obeležavanja mesta stradanja;
- Podrška regionalnim inicijativama čiji cilj je obeležavanje otpora ratu na prostoru bivše Jugoslavije tokom devedesetih i njihovo uvođenje u postojeću kulturu sećanja;
- Podrška regionalnim istraživanjima antiratnog pokreta i otpora ratu na prostoru bivše Jugoslavije tokom devedesetih.

Suočavanje s prošlošću

Cilj 1: Utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava u oružanim sukobima na prostoru bivše SFRJ

Aktivnosti:

- Podrška osnivanju regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o oružanim sukobima na prostoru bivše SFRJ kroz aktivno delovanje u okviru postojeće radne grupe za izradu Statuta komisije³⁶;

36 Predsednik Republike Srbije delegirao je svog člana Radne grupe, kao i nekoliko drugih predsednika, a čeka se da to urade i svi drugi predsednici/članovi predsedništva država nastalih raspadom SFRJ.

- Objedinjavanje postojećih baza podataka o žrtvama, iz registra državnih organa i organizacija civilnog društva, kao i međunarodnih organizacija radi jedinstvenog prikupljanja, dokumentovanja i čuvanja svih postojećih podataka do formiranja regionalne komisije;
- Donošenje relevantnog zakona koji bi regulisao objedinjavanje postojećih baza podataka, definisao način njihovog korišćenja, pristup i zaštitu podataka, kao i odgovorno telo za obavljanje ovog posla;
- Donošenje odgovarajućih podzakonskih akata kojim bi se propisala obaveza svih državnih organa da vode evidenciju o kršenjima ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava i postupaju u skladu sa gore navedenim zakonom;
- Formiranje institucionalnog, nezavisnog tela sastavljenog od predstavnika države i organizacija civilnog društva sa mandatom i ovlašćenjima za praćenje i kontrolu podataka i procesa dokumentovanja, kao i uslove i načine korišćenja podataka.

Cilj 2: Resocijalizacija i ublažavanje posledica rata na žrtve i direktne učesnike ratova 1991-2001. godine

Aktivnosti:

- Uključivanje udruženja žrtava i udruženja ratnih veterana i ratnih vojnih invalida u sve procese identifikovanja potreba žrtava i učesnika ratova 1991-2001. godine prilikom donošenja novih zakona, podzakonskih akata i drugih mera državne politike;
- Donošenje novih zakona o pravima civilnih žrtava rata i o ratnim veteranima kojima bi se ispravili postojeći nedostaci, uskladile obaveze koje Republika Srbija ima prema međunarodnim dokumentima i popunila postojeća pravna praznina vezana za prava ratnih veterana;
- Kreiranje odgovarajućih programa psihosocijalne podrške za žrtve i ratne veterane u saradnji sa organizacijama civilnog društva koje rade na ovom polju;
- Informativno-edukativne kampanje sa ciljem podizanja svesti o posledicama izloženosti ratnom nasilju po osobe, kao i o ratnoj traumi, njenim ispoljavanjima i efektima.

Cilj 3: Kritičko preispitivanje istorije odnosa i sukoba na Balkanu, uključujući otvaranje dijaloga o uzrocima, toku i posledicama oružanih sukoba u bivšoj SFRJ

Aktivnosti:

- Podrška (finansijska i politička) uspostavljanju mreže, na regionalnom nivou, istraživačica i istraživača koji se bave istorijom međugrupnih odnosa, uzroka, toka i posledica rata, i načina na koji se rat(ovi) pamte;
- Podrška kreiranju interdisciplinarnih ili multidisciplinarnih studijskih programa na

regionalnom nivou koji proučavaju istoriju međugrupnih odnosa, uzroka, toka i posledica rata, i načina na koji se rat(ovi) pamte;

- Kreiranje sistema podrške za učešće istraživača i istraživačica na regionalnim i međunarodnim istraživačkim projektima koji se bave istraživanjima istorije međugrupnih odnosa, uzrocima, toku i posledicama rata, i načina na koji se ratovi pamte u okviru Ministarstva nadležnog za prosvetu i nauku;
- Podrška (finansijska i politička) medijskim sadržajima koji upoznaju javnost sa činjenicama o zločinima iz prošlosti i ratnim dešavanjima.

Cilj 4: Borba protiv govora mržnje i promocije nasilja u javnom prostoru

Aktivnosti:

- Aktivna i dosledna primena zakonskih normi o kažnjavanju govora mržnje i promociji nasilja u društvu;
- Reforma sudske statistike u cilju lakšeg praćenja i analize procesuiranja govora mržnje;
- Podrška javnim servisima Srbije i Vojvodine u razvijanju posebnim programskim sadržaja usmerenih na suzbijanje govora mržnje i borbu protiv nasilja;
- Uvođenje kontinuirane edukacije za novinare i novinarkе kroz programe neformalnog obrazovanja poput seminara, treninga, studijskih poseta za produbljivanje znanja potrebnih u prepoznavanju govora mržnje njegovih posledica, glorifikaciji nasilja i podsticanju neprijateljstva prema drugima;
- Podrška (finansijska i politička) organizovanju dijaloških skupova kao što su studijske posete, forumi, seminari, razmene i drugo između novinara i novinarki i organizacija civilnog društva koje rade na ovom polju;
- Uvođenje kontinuirane akreditovane edukacije za zaposlene u Javnom tužilaštvu kroz programe neformalnog obrazovanja poput seminara, treninga, studijskih poseta za produbljivanje znanja potrebnih u prepoznavanju govora mržnje, glorifikaciji nasilja i podsticanju neprijateljstva prema drugima.

Mirovno obrazovanje

Cilj 1: Reforma formalnog obrazovanja u cilju razvoja znanja i veština neophodnih u analizi i konstruktivnoj transformaciji konflikta, nenasilnom delovanju i aktivnoj izgradnji mira

Aktivnosti:

- Razvoj edukativnih sadržaja neophodnih u analizi i konstruktivnoj transformaciji konflikta, nenasilnom delovanju i aktivnoj izgradnji mira u saradnji sa Nacionalnim prosvetnim savetom;
- Analiza školskih predmeta i školskog gradiva iz mirovne perspektive i eliminisanje sadržaja koji promovišu mržnju, diskriminaciju i nasilje;
- Analiza udžbenika i nastavnih materijala iz istorije iz mirovne perspektive;
- Integrisanje tema iz izgradnje mira u školske programe na svim nivoima obrazovanja;
- Uvođenje tema iz izgradnje mira u programe predškolskog obrazovanja i vaspitanja.

Cilj 2: Razvoj kulture nenasilja, dijaloga, saradnje, društvene pravde i solidarnosti u društvu

Aktivnosti:

- Razvijanje institucionalnih mehanizama za regionalne i prekogranične razmene mladih u vidu radionica, letnjih kampova, seminara, studijskih poseta i drugo na svim nivoima obrazovanja sa temom izgradnje mira;
- Formiranje programa za redovne Studije mira na zainteresovanim fakultetima, i pomoć uključivanju Studija mira u sistem visokog školstva;
- Kontinuirana edukacija nastavnog osoblja za integraciju mirovne perspektive u obrazovanje;
- Kreiranje programa akreditovanog neformalnog mirovnog obrazovanja prilagođenog potrebama zaposlenih u državnoj upravi i javnim službama (zdravstvo, policija, pravosuđe, ustanove socijalnog staranja);
- Uvođenje akreditovane kontinuirane edukacije za zaposlene u državnoj upravi i javnim službama (zdravstvo, policija, pravosuđe, ustanove socijalnog staranja) kroz programe neformalnog mirovnog obrazovanja poput seminara, treninga, studijskih poseta za produblivanje znanja;
- Organizovanje dijaloških skupova kao što su studijske posete, forumi, seminari, seminari razmene i drugo između zaposlenih u državnoj upravi i javnim službama, i organizacija civilnog društva koje rade na polju izgradnje mira;
- Podrška regionalnim i prekograničnim programima mirovnog obrazovanja i senzibilizacije na nasilje (treninga, radionica, dijaloških skupova i drugo) namenjenih novinarima i novinarkama;

Praćenje sprovođenja i revizija Strategije

Cilj: praćenje efikasnosti i kvaliteta sprovođenja mera iz Strategije i procene ostvarenih rezultata

Mera 1: Ovu Strategiju objaviti na internet stranama relevantnih državnih organa i u medijima. Upoznati javnost, nadležne ustanove, organe i organizacije, uključujući udruženja građana specijalizovana za ovu problematiku, sa Strategijom.

Mera 2: Nositelac Strategije formiraće intersektorsko telo nadležno za koordinaciju, praćenje i procenu efekata mera ove Strategije. Rad i nadležnosti intersektorskog koordinacionog tela biće regulisani posebnim aktom (pravilnikom o radu), nakon formiranja ovog tela.

Mera 3: Intersektorsko telo nadležno za koordinaciju, praćenje efekata mera ove Strategije će periodično izveštavati zainteresovanu javnost o rezultatima primene Strategije.